

Arnošt Inocenc Bláha: SOCIOLOGIE PRÁVA

Pramen: *Sociologie*. Praha: Academia, 1968, s. 247 – 257.

Právo jako sociální jev

Sociologii chápal Bláha jako vědu o sociálních jevech. Sociální jevy charakterizoval jako projev více jedinců pod tlakem kolektivní potřeby.

Právo je jedním z nejmocnějších činitelů sociálního řádu. Když pozorujeme, jak se chovají lidští jedinci v různých situacích, kdy jejich chování je určováno právními předpisy, můžeme z nesčetných takových pozorování vytěžit poznání, že právo formuje individuální chování určitým uniformním způsobem. Když lidé platí daně, jdou k volbám, uzavírají smlouvy apod., chovají se určitým konformním způsobem. Je ovšem celá řada činitelů této sociální konformity. Je jím např. morálka, je jím náboženství, veřejné mínění, etiketa, výchova, a je jím i právo. Je však určitý rozdíl mezi těmito činiteli sociální konformity. Podle okolností, jimiž byly tyto sociální uniformnosti vytvořeny, existuje několik druhů takových uniformností. N. S. Timašev rozeznává 3 druhy takových konformit v chování. Jednak přirozené, které vznikají tím, že podobné vnější podmínky vyvolávají u podobně založených jedinců podobné účinky. Jsou způsobeny něčím mimo tyto jedince, nikoli něčím nad nimi. Tyto podobnosti se dají vyjádřit statistickými číslicemi, např. že v určitém období a v určité sociální skupině se vyskytne určitý konstantní počet zločinů nebo sebevražd, nebo že je uzavřen určitý počet sňatků. Druhým typem sociálních konformností je typ imitativní, vznikající napodobením. Jeho dokladem je např. móda. Třetí typ konformností jsou ony, jež jsou z vnějšku ukládány, tj. když chování členů skupiny je formováno závaznými vzory. Tak vzniká chování koordinované, shodné se závaznými vzory. Proces ukládání takových vzorů chování je procesem sociální koordinace a jeho výsledkem je sociální řád. Sociální řád není ovšem vytvářen jen nátlakem vnějším, nýbrž i dobrovolným jednáním se zřetelem na ukládané vzory. V tomto případě mluvíme o etické koordinaci. Ta vzniká podle Timaševa tehdy, když ukládané vzory chování jsou uznávány a přijímány mravním přesvědčením skupiny. Jestliže však vzory chování jsou ukládány individuálním vůlím určitým aktivním centrem vybaveným mocí, možno mluvit o koordinaci imperativní. Typem takové čistě imperativní koordinace je despotická vláda. Právo je podle Timaševa představitelem koordinace eticko-imperativní. To znamená, že v právu je dán výraz kombinaci skupinového přesvědčení s aktivitou centralizované moci, aby byla zajištěna realizace určitých vzorů chování. Právo je tak jedním z nástrojů sociální koordinace a právní řád je částí sociálního řádu. Právo se tak jeví jako sociální síla, jež utváří individuální chování ve shodě

s předem stanovenými vzory, ukládanými centralizovanou mocí. Právo nepředstavuje totální činitele sociálního řádu. Neboť je mnoho případů, kde funkci sociální koordinace vykonávají jiní činitelé, např. morálka, mrav, etiketa, výchova, náboženství, ano i násilná moc. Čím se liší právo od těchto jiných činitelů, vyplyne z následující úvahy. Mělo-li se zachovat lidské zespolečenštění, do něhož byl člověk nutkán jednak potřebou družnosti, jednak potřebou bezpečnosti fyzické, hospodářské, sociální i metafyzické, muselo se stále konstituovat všemi svými životními činnostmi v řád. Specifické kolektivní potřeby vedly pod tlakem základní sociální potřeby konstituovat se v řád k vytváření specifických řádových útvarů, specifických řádových systémů, z nichž každý zároveň, pro svou nadosobní povahu, byl centrem autority, působícím na individuum, aby se mu důvěřivě a bez přezkoušení podřídilo, což je právě podstatou autority. Neboť princip autority je princip řádový, společensky sebezáchovný. Je to potřeba něčeho pevného a trvalého v proměnlivém toku dění. Jako v přírodě zákon příčinnosti odstraňuje chaos, libovůli, ať už je to autorita otcovská, kněžská, božská, panovnická, vojenská, právní, výchovná, školská, vědecká nebo mravní. Takovým výrazem sociálního spění v řád, regulujícím autoritativně chování jedinců, jsou řádové útvary, jako je desatero, kodex zákonů, gramatika a syntax (řád řeči), logika (řád myšlení), mrav, konvence, etiketa, móda, takt atd. Jejich autoritativnost je dána nejen jejich nadosobností, nýbrž i tím, že ztělesňují určité řádové hodnoty, nezbytné pro sebezáchovu skupiny, hodnotu pořádku, bezpečnosti a ochrany, hodnotu pravdy, dobra, krásna, spásy apod.

Právo se od ostatních řádových činitelů liší tím, že odpovídá kolektivní potřebě pořádku, bezpečnosti a ochrany, že je zaměřeno na regulaci vnějšího chování, a že se opírá o organizovanou moc a o legální sankce, jež v případě potřeby mohou donucovat i fyzickými prostředky. I ostatní řádoví činitelé mají své, někdy dosti přísné, sankce, ale nejsou to sankce legální. Zdroj práva je v základních potřebách lidského soužití a jeho předpokladem je složitý systém mezilidských vztahů, jež tvoří náplň života lidského společenství. Pro Robinsona, jak bylo správně napsáno, není třeba práva, leč až tehdy, když se kolem něho seskupí Pátkové. J. Jellinek správně poznamenává, že právo je výlučně funkcí sociální a předpokládá tudíž lidské společenství. Poněvadž historicky se nevyskytuje společenství naprosto neorganizované, předpokládá dále právo skupiny sociální, jež jsou - byť sebevolněji - organizovány. Touto organizací se rozumí mocenská organizace skupiny. Svě centrum autority si právo vytváří v mocenské struktuře skupiny. Právo je složka života, složka skutečnostního řádu, je to určitá specifická činnost, podobně jako je jí náboženství, mravnost atd. Představuje určitou specifickou zkušenost, odlišnou od jiných specifických zkušeností, jako je např. zkušenost náboženská, estetická nebo mravní. A jako si náboženství vytváří svůj objektivovaný systém dogmat a svůj systém kultový, jako se morálka objektivuje v kodexu mravním, tak si i právo jako složka skutečnostního řádu vytváří v logickém řádu svůj systém norem, slovních formulací této skutečnosti. Systém norem není tedy celým právem, je jen jeho částí, je jen logickým výrazem

určité právní skutečnosti a zkušenosti. Každá z těch norem platí za nesmírné množství zkušenostních zážitků, provázejících naše jednání. Jimi chladně uznáváme, že právě toto (toto placení daní, toto dodržování smlouvy atd.) v mezilidských vztazích v zájmu sociálního řádu má být. G. Gurvitch správně říká, že toto „chladné uznávání“ je vlastně uznávání kolektivní. Čemuž rozumíme tak, že je to chladné uznávání všem společné, uznávání, že tu v zájmu sociálního řádu má být regulace a koordinace vnějšího chování jedinců. S tímto předpokladem ustavený řád, fakt normativní, může projevovat autoritativní účinnost a zaručovat „pozitivnost“ práva a korespondenci požadavků jedněch s nároky druhých, což je právě „mnohostranný“, imperativně atributivní rys vázanosti právní.

Individuální a sociální kořeny práva

Kořeny práva jsou individuální i sociální. Těž termín „individuální“ nutno chápat tak, že síly právotvorné jsou dány v samotné antropologické organizaci lidských jedinců. Jako se v této antropologické konstituci lidských jedinců setkáváme s krajinou předurčení k bipolaritě a diskriminaci náboženské, k rozlišování mezi neznámým, záhadným, tajemným až posvátným na jedné straně, a známým, obyčejným, všedním na druhé straně, s krajinou předurčení k bipolaritě a diskriminaci estetické, k rozlišování mezi tím, co se líbí a co se nelíbí, mezi krásným a nekrásným, k bipolaritě a diskriminaci etické, k rozlišování mezi dobrým a špatným - tím se neříká nic o obsahu těchto označení, jenž se mění od doby k době, od národa k národu, a i u téhož národa v různých obdobích jeho vývoje - tak se shledáváme v této antropologické organizaci i s krajinou předurčení k bipolaritě a diskriminaci mezi správným a nesprávným, právem a bezprávím. Poznává se, že veškeré právo je možné toliko za předpokladu, že jsme způsobilí, abychom se pokládali za vázané takovými požadavky na svou vůli, jejichž obsah se vymyká subjektivnímu uznání. Bytosti, jež by neměly vůli, jejichž obsah se vymyká subjektivnímu uznání. Bytosti, jež by neměly takové psychoetické vlastnosti, stály by nutně mimo právo a bezpráví. Tato vlastnost se však projevuje v člověku nezávisle na veškerých abstraktních představách pozitivního právního řádu, ano dříve, než vědomí o něm je možné. Zřejmě to lze studovat na vývoji dětských představ o právu, neboť dítě již v útlém věku, zpravidla dávno před tím než umí mluvit, dobře dovede rozeznávat pokárání od jiných příkoří, třeba od dětí stejného věku, a reaguje na obojí různě; pokárání pociťuje jako trest, příkoří jiného druhu však jako bezpráví, a tudíž se mu brání anebo cítí se jím dotčeno, obyčejně silněji, než příčina zasluhuje. Ublížující příkoří samo vyvolává bez reflexí v dětské duši představu toho, co má být, a tudíž, co je bezpráví. Bylo by marným sporem o slova, označoval-li by někdo tyto primitivní představy za bezvýznamné pro právo ve smyslu juristickém, neboť veškeré normy mají stejný kořen, veškeré rozlišování mezi normami je výsledkem vyššího vývoje. S velkou bezpečností lze však v této věci, tak jako v mnohých jiných, usuzovat z vývoje

ontogenetického na vývoj fylogenetický. Psychoetická vlastnost vůle, být vázána normami, měla již za primitivního stavu význam netoliko pasivní, nýbrž i aktivní, tj. ona vytvořila představu norem, jejichž jistota je už tak zřejmá naivnímu vědomí, že buď se pokládá každé pátrání po nějakém jejich zdroji, jenž by se nacházel mimo duši toho, kdo cítí se jimi být oprávněn neb zavázán, za zbytečné, anebo se vymýšlí takový zdroj teologickou nebo metafyzickou spekulací. Představy přirozeného, objektivního práva jsou tudíž jevem, provázejícím základní skutečnosti psychologické, na nichž vůbec se zakládá možnost právního řádu. K tomuto názoru Jellinkovu nutno dodat, že jsou to skutečnosti nikoliv individuálně-psychické, nýbrž sociálně-psychické, tj. data vlastní všem jedincům lidského rodu v důsledku jejich základní organicko-psychické konstituce. Tato přirozená a základní uzpůsobenost k bipolární diskriminaci je imanentním rysem každé lidské povahy, každé skupiny a každé kultury. To je ta subjektivní podmíněnost práva, jež je datem antropologickým. Ale právo má i své sociální kořeny. Právo zajisté vzniklo z potřeb lidského soužití. Každý z jedinců toho soužití je bytost expansivní, usiluje se uplatnit při uspokojování svých potřeb. Kdyby těmto expansivnostem nebyly uloženy meze, vznikl by boj všech proti všem, což by ohrožovalo jednotu a pokoj soužití a přičilo by se kolektivní potřebě pořádku, bezpečnosti a ochrany. Už v primitivních společnostech vznikly postupně určité regulace, omezující chování jedinců v zájmu skupiny, jak dosvědčují mnozí antropologové, např. Malinowski, V. A. Robson aj. I když souhlasíme s Timaševem, že při těch regulacích neběží o skutečné právo, poněvadž jim chybí legální sankce, přece jen je můžeme pokládat za určitý vývojový předstupeň práva. Pravidla této regulace měla sílu obyčeje, rozumíme-li obyčejem jisté ustálené představy, názory, city a jednání, rozšířené masovou sugescí a provázené očekáváním skupiny, že v určité situaci se bude reagovat určitým způsobem, a citovým přízvukem, bránící každé úchylce od těchto ustálených forem myšlení a chování. Tato regulace existovala a byla praktikována ještě před vznikem sociální organizace, jak ji dnes známe pod jménem státu. Když se pak zorganizoval stát, právo se stalo přirozeným nástrojem regulace mezilidských vztahů a fungovalo prostřednictvím činitelů státních, ač ovšem vedle práva se uplatňovaly i jiné sociální kontroly, jak jsme se o tom již zmínili. Právo je nástrojem, jímž stát uplatňuje svou autoritu nad individuem, a jednou z nejdůležitějších forem sociální kontroly. Při této příležitosti je vhodné ujasnit rozdíl mezi mocí a právem a ostatními složkami kultury. Je to rozdíl mezi složkami organizujícími a složkami tvořivými. Hospodářství, řeč, věda, umění, náboženství, mravnost jsou tvořivé složky, ať kultury materiální, ať kultury duchovní, kdežto moc a právo jsou složky organizující a ochranné. Moc není tvořivá, moc představuje jen ochrannou klenbu nad kulturou, jednu z příznivých podmínek jejího rozvoje. Často ovšem moc též představovala výpadovou bránu proti kultuře a kultura musela - a musí - mnohdy zápasit s mocí o možnosti svého svobodného rozvoje. Právo pak jednak dodává moci legálního charakteru, jednak funguje jako činitel, který uvnitř mocenského prostoru přizpůsobuje sobě navzájem a koordinuje soutěžící

rozpínavosti a zájmy. Záleží ovšem na tom, kdo je subjektem moci. V despotických systémech mocenských je jím jedinec. Pak právo a moc jsou totožné, moc je právem. Dějiny znamenají stálý boj o rozšíření moci z individuálního subjektu na čím dále tím širší rozsah sociální látky. Dnešní demokracie jsou dokladem rozšíření moci v tom smyslu, že každý se stává subjektem moci. Je ovšem také známo, že dosavadní držitelé moci neodhodlali se k tomu rozšíření moci dobrovolně, nýbrž donuceni k tomu vnějším tlakem. Idea sociální spravedlnosti musela se k plnému svému uplatnění probojovávat zápasem s mocí. Všechna nová práva byla vybojována zdola. Žitá práva a žité svobody nejsou tu proto, že byly uděleny samým právem, nýbrž proto, že se staly vitální nutností širokých vrstev. Kdežto kultura usiluje o stále nové formy aktivity, moc usiluje o uniformitu. Rucker správně zdůrazňuje, že kulturu nelze vytvořit na mocenský rozkaz. Ani první lidské nástroje, ani užívání ohně, ani vynález dalekohledu nebo parního stroje, ani Iliada atd. nebyly vytvořeny na rozkaz vládců. Jestli se Hobbes domníval, že stát je tvořitelem kultury, tedy to odporuje historické zkušenosti. Mentálním výrazem moci je dogma, jejím projevem fyzickým brutální síla. A to jsou činitelé, tlumící každý vznět ducha a snižující jej do oblasti rutiny a mechanismu. Řekli jsme, že právo přizpůsobuje a koordinuje soutěžící rozpínavosti a zájmy. V tom právě spočívá, jak píše Timašev, sociální funkce právníků, že sjednocují a usměrňují zápasící a sporná mínění, vztahující se na právo, a že pro to nalézají řešení, která jsou ve shodě s celkovým systémem legálních pravidel a nikoli snad s jedním pravidlem. Oni představují činitele, jenž zaručuje trvání práva a rozvoj práva. A. Timašev k tomu dodává, odvolává se na Crueta, že ovšem právníci mohou se i prohřešovat proti této funkci, a to jednak kasuistikou, jednak tím, že pomáhají stranám uniknout právu, což patří do sociální patologie právnícké činnosti. Udržují-li však v dobrém a přesném chodu právní mechanismus, přispívají účinně k utvrzení sociální stability.

Právo a jiné složky kultury

Právo ovšem, jak plyne z jeho funkce organizující a koordinující, není něco, co by mohlo existovat nezávisle na ostatních složkách kultury. Právo, jak poznamenává Timašev, pouze tyto složky strukturalizuje, dodává jim přesnější a stálejší formy. Není aktů, které by byly pouze legální. Každý akt je zároveň buď hospodářský (kupovat něco znamená zároveň uskutečňovat legální transakci), nebo politický (např. hlasování při volbách), nebo vitální (zakládání rodiny skrze legální sňatek), nebo kulturní (udělení dotace univerzitě). Z této organizující a koordinující funkce práva vyplývá, že vztah mezi právem a ostatními kulturními složkami nemůže být jiný, než že existují určité meze práva vzhledem k jednotlivým složkám kulturním, a že i moc musí znát umění omezovat sebe sama, když běží o kulturu, neboť koneckonců všechna moc žije z kultury, a zvláště dnes z kultury co možno největšího počtu, z uvolnění všech tvořivých sil ve státě. Blaho státu neleží jen na oněch směrnících, jež vytyčuje moc, nýbrž daleko více na oněch, které razí kultura. Proto regulační

činnost moci a jejího nástroje, práva, vztahuje se pouze na určité vnější chování, po případě na úchylné formy kulturní aktivity, nikoli na kulturní aktivitu samu, nikoli na svobodu intelektuálního, estetického a mravního tvoření, na názory, přesvědčení a víry. Svoboda projevu je podstatnou charakteristikou demokracie, je jedním z nejkonstruktivnějších činitelů veřejného života a nalézá své omezení jen ve zřeteli, aby určitými formami kulturní aktivity nebylo porušováno intelektuální a mravní zdraví skupiny a aby nebyla rozvracována organizovaná sociální kooperace. Svoboda je nejvyšší statek skupiny, poněvadž je podmínkou tvoření všech hodnot ostatních, a tehdy, je-li ohrožena nebo ztracena, stává se boj za ni povinností a politický odbojník nebo „zločinec“ se stává hrdinou (podle slov Emersonových i Jeffersonových). Neboť život nemá žádné ceny, nerozvíjí-li se v důstojnosti svobodného člověka. Stát může sice působit i na názory, přesvědčení a víry, ale nikoli prostřednictvím práva, nýbrž skrze jiné činitele, jako je např. škola, výchova, tisk. Stát žije z živých sil svého občanstva a úkolem práva je, aby tyto živé síly podporovalo v jejich rozvoji, regulovalo je, aby pomáhalo v jejich přizpůsobovacím procesu, nikoli však aby je potlačovalo nebo jich nedbalo. Funkce práva není tedy jen regulační a ochranná, nýbrž i podněcovací a podpůrná v tom smyslu, že napomáhá vývojovým možnostem, jak o tom svědčí rozvitá moderní zákonodárství. Proto je důležité, aby zákonodárce dovedl pronikat vědecky osvíceným pohledem do složitého proudění sociálních sil a tušil jejich vývojové směrnice do budoucnosti. Aby si byl vědom, že zákon sám nic netvoří, že funkce zákona je jen podpůrná a že nejdůležitějším úkolem je podporovat hru příčin, které vedou k dobrým účelům, a bránit navozování příčin, jež vedou k účinkům sociálně nežádoucím, tedy spíše prevence než represe. Americký sociolog Bushee poznamenává, že obyčejnou metodou státní kontroly bylo všimnout si spíše účinků než příčin. Právo mělo co dělat spíše s ukládáním trestů než s fundamentálními příčinami chování. Moudré uplatňování státní autority spočívá podle něho v tom, co Ward nazývá atraktivním zákonodárstvím, tj. v pozměňování a zdokonalování sociálních podmínek tak, aby všichni lidé mohli normálním způsobem uspokojit své touhy a potřeby. Existují-li abnormální sociální poměry, je to často proto, že zákonodárce nezná příčin a usiluje pak uniknout nevyhnutelným důsledkům těchto nenormálních poměrů trestními opatřeními. Běží tedy o to, regulovat poměry tak, aby přání občanstva mohla být normálně uspokojena a aby všichni mohli realizovat svůj přirozený rozvoj. To je atraktivní zákonodárství. To se pak dá uskutečnit spoluprací zákonodárce a sociologa. Tento přispěje analýzou příčin sociálního dění, onen rozumnou aplikací tohoto poznání v zákonodárství. Právo je jistě důvodně pokládáno za vrcholné zřízení v celku sociální organizace, poněvadž skrze ně může stát pozměňovat sociální poměry a řídit vědomě běh sociálního vývoje. Nepochopení je pouze v tom, který z jeho oborů je nejdůležitější. Dnes je hlavně zdůrazňována jeho stránka administrativní a mnoho času i pílě se vyplývá na vykládání práva a vykonávání práva. Tvoření práva, stránka legislativní je dosti zanedbávána. Legislativa je svěřována mnohdy lidem prostředním, průměrně osvíceným, zájmově

zaujatým. Panuje mínění, že zákonodárce je dostatečně vyzbrojen, zná-li přání voličstva. Platí teorie, že zlo se dá eliminovat zakročením státní autority, a že tudíž nejvyšší inteligence a dovednosti je třeba při vykonávání práva, kdežto přece pravda je, že hlavním problémem, jak odstranit zlo, není potlačit zlo právem, nýbrž odstranit příčiny zla. Pak by hlavním úkolem zákonodárcovým bylo vytvořit nejlepší metody eliminace zla, místo aby prohlašoval, že zlo má být eliminováno. To by žádalo nejschopnější a nejzkušenější muže pro úkol zákonodárný. Důsledek by pak byl, že by zlo bylo vylučováno nepřímo za pomoci změněných poměrů spíše než stíháním a trestáním rušitelů zákona a strachem před trestem. To znamená dělat zákony na vědeckém základě. To znamená dělat atraktivní zákonodárství, neboť sociální poměry mohou být úspěšně modifikovány jedině vědeckým chápáním a regulováním sil, jež jsou jejich základem.

Determinace práva sociálním prostředím

Jestliže právo determinuje svým specifickým způsobem různé kulturní složky, tedy ono je zase determinováno svým sociálním prostředím. Někteří ukazují (tak už Le Play, dále Ratzel, Matteuzzi, Huntington), že i geografické podmínky mají důležitý vliv při vytváření práva, že obyvatelé snadno přístupných a úrodných rovinných oblastí si přejí silné právo i proti rušivým vlivům vnitřním, i proti útočníkům vnějším, kdežto obyvatelé horských a nesnadno přístupných krajin prý nepocítují potřebu ochrany a ani by nad sebou nesnesli přísné právo. Proto také banditi a feudálové dlouho přežívají v horských pevnostech, kde rámě zákona jen nesnadno je může dostihnout. Ale ovšem především je právo podmíněno sociálním prostředím, ať už jeho obecnou povahou, ať jednotlivými jeho složkami. E. Durkheim ukázal na souvislost mezi dělbou práce a právem, jak ve skupinách s nedostatkem dělby práce neb s malou dělbou práce převládá právo trestní nad právem civilním, a jak ve skupinách s pokročilou dělbou práce právo stále více pozbývá represivní povahy. Právo represivní odpovídá mechanické solidaritě skupiny, tj. solidaritě založené na podobnosti členů skupiny, právo civilní pak odpovídá organické solidaritě skupiny, čili diferenciaci členů skupiny a vzájemné závislosti jedinců s tím spojené. Existuje jistě rovněž určitá souvislost mezi povahou práva a vzrůstem populace. Se vzrůstající populací nepochybně vzrůstá i potřeba sociální kontroly. S početností a hustotou obyvatelstva vzrůstá i množství sociálních styků, a tím i větší možnost sporů a konfliktů, a tudíž i větší potřeba regulace. Městské skupiny jistě potřebují více regulace než skupiny venkovské. To se týká i práva regulativního i práva represivního, třebas ovšem první bude vzrůstat rychleji než druhé. Stejně nepochybná je i determinovanost práva podmínkami hospodářskými. To vidíme už ze sledu vzniku jednotlivých oborů práva. Jestliže nejdříve se vyvinulo trestní právo, poněvadž primitivně organizované společnosti naléhavě pocítovaly potřebu bránit individuálním činům, poškozujícím blaho skupiny a rozrušujícím její soudržnost, jíž bylo nezbytně třeba při akcích i výbojných i obranných, tedy se vzrůstem majetku, se změnou forem

blahobytu a s rozmnožením řemesel vzniklo právo, zajišťující náležitou distribuci služeb a statků, právo vlastnické a právo smluvní, a s pokračujícím rozvojem obchodu a průmyslu právo obchodní a průmyslové. A stejně je nepochybné, pokud běží o právo represivní, že změněné poměry sociální, jež umožňují nové metody účinnosti na sociální řád, jsou zejména způsobovány novými okolnostmi povahy hospodářské. Zvláště moderní průmyslová revoluce a industrializace života způsobila, že právo se muselo přizpůsobit změněným podmínkám sociálního života (viz např. moderní pracovní právo; právo týkající se poměru mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem; právní úpravy cen; regulace chování různých právnických osob atd.). Možno též srovnat liberalistický hospodářský řád, v němž regulace se vztahují pouze na přímé poškození zájmů jejich členů, přičemž termín „poškození“ má smysl velmi pružný, s kolektivistickým řádem hospodářským, v němž hospodářská aktivita se stává kolektivním monopolem a regulace je úplná a doprovázená přísnými sankcemi, aby bylo patrné, jak hospodářské poměry vynucují si příslušnou modifikaci v právní řádu. Také proměna v technické úpravě sociálního prostředí determinuje proměny v právních regulacích. Tak např. s rozvojem komunikací a se vzrůstem cestování přirozeně byly zmnohásobeny styky všeho druhu a vznikly též nové možnosti rozporů a konfliktů, jež žádaly příslušné právní úpravy. Rozvoj automobilismu si vynutil mnohé legální zásahy, týkající se provozu na veřejných cestách. Podobně také např. rozvoj elektrizace, fotografování atd. Zkrátka tam, kde došlo v důsledku nových technických vynálezů k možnostem nových konfliktů, tato skutečnost si vynutila i změny v právu, odpovídající novému stavu věcí. Jak je právo determinováno politickými činiteli, o tom jsme se již zmínili, když jsme jednali o poměru práva a moci. Potvrzuje to ostatně i vývoj jednotlivých právní oborů. Právo administrativní zajisté vzniklo, když se stát silně zcentralizoval, a když se státy dostaly do těsnějšího styku a do vzájemné závislosti, vzniklo právo mezinárodní. Připojili bychom k tomu jen stručnou poznámku, jak je právo determinováno veřejným míněním. I když zpravidla poměr mezi právem a veřejným míněním je takový, že na sebe působí navzájem, přece jen nutno přiznat, že v mnohých časových obdobích a v mnohých sociálních situacích je veřejné mínění silnější než moc a právo. Veřejné mínění nemá jen funkci politickou, jak se domnívá např. Bauer, nýbrž i funkci právní, soudcovskou, mravní, takže donucuje moc a právo, aby se mu přizpůsobily. Ostatně není pochyby o tom, že legálním odsouzením dodává účinnosti ta okolnost, že mohou počítat i s odsouzením sociálním. Neboť zákon závisí při této své účinnosti na síle veřejného mínění. Nejenže je pravda, že bez veřejného mínění je velmi nesnadné, ne-li nemožné, usvědčit viníka, neboť zákony se snadno stanou „mrtvými literami“, ale i když k usvědčení již došlo, tedy fakt, že po legálním odsouzení následuje odsouzení sociální, činí legální trest daleko těžším, neboť být „poznamenán“ před veřejným míněním je nesnesitelnější než být zbaven svobody a pohodlí. Tato mravní kritéria bývají zpravidla formulována sociálními vůdci, kteří zase ovšem jsou determinováni tlakem nových mravních potřeb skupiny, jež dovedou vytyčit citlivěji než všichni

ostatní (proto jsou to sociální vůdcové). Jejich ideje šíří se sociální sugescí, až se stanou vlastnictvím širokého množství a jsou pak vtěleny v právo. Nutí právo, aby se s nimi vypořádalo a jim se přizpůsobilo.

Sociální funkce práva.

Pokud běží o sociální funkci práva, již z toho, co bylo řečeno, plyne, že funkce práva je funkce řádová. Ale řádových činitelů je více (např. náboženství, mravnost). Specifičnost řádové funkce práva záleží v tom, že vymezuje a omezuje sféry lidských činností a zájmů, chrání je a brání zároveň, aby do sebe navzájem nezasahovaly, nekřížily se, nepřekážely si a neoslabovaly se. Tím způsobem brání zbytečnému plýtvání sociálními energiemi. Vinogradov a Petrazycki správně rozpoznali, že funkce práva spočívá v redistribuci sociálních energií. Jestliže právo vymezuje a omezuje sféry individuálních vůlí, neznamená to, že omezuje svobodu. Omezuje jen zneužívání svobody, neboť svoboda neznamená libovůli a nekázeň, nýbrž právě kázeň v rámci vyšších zřetelů sociálních a mravních. Právo představuje právě toho činitele ukázněujícího. Tím, že individuální chování zobektivňuje, že je povyšuje na uniformní typ chování všem snesitelný a všemi uznatelný, přispívá k vyrovnání sociálních napětí a k uskutečňování socializovaného typu chování. Chrání slabšího a silnějšího donucuje, aby své síly, ať fyzické, ať intelektuální, ať sociální, dané jeho hospodářskou úrovní, jeho společenským postavením, jeho mocenskou situací, užíval v mezích zajišťujících harmonii mezilidských vztahů. Tím se stává ochranná a delimitační funkce práva zároveň funkcí socializační a harmonizační. Tím vším přispívá právo k udržení sociálního míru (funkce pacifikační) a sociální bezpečnosti a stability (funkce stabilizační) a je mocným nástrojem sociální organizace, jak to zdůrazňoval Ehrlich. Je ovšem pravda, že stabilizační funkce práva chová v sobě na druhé straně určité nebezpečí konzervativnosti, běží-li o takovou vývojovou úroveň skupiny, kdy stabilizace znamená stabilizaci výsad určité sociální vrstvy, která je u moci a skrze právo usiluje udržet svou moc. Ale s vývojem politických řádů a s jejich demokratizací uskutečňuje se zároveň socializace moci a s ní i socializace práva. A je nesporné, že zvláště v neklidných dobách a v takových sociálních situacích, kdy jiní činitelé sociální kontroly selžou nebo se stávají bezmocnými - či nesehala kontrolní moc náboženství a morálky za obou posledních válek, ne snad proto, že by tyto války nebyly poskytly jednotlivcům jedinečnou příležitost osvědčit svou mravní sílu a velikost, nýbrž proto, že tito dva kontrolní činitelé, náboženství a mravnost, nedovedli prokázat svou sociálně kontrolní účinnost, aby zabránili vzniku války - tedy v takových případech právo, pokud dovede zabránit, aby nebylo ztotožňováno s mocí, jako se stalo v nacistickém Německu, představuje v rozbouraném moři sociálních zájmů pevnou osu sociální kontinuity a stability.

OTÁZKY:

1. Pod tlakem jaké kolektivní potřeby vzniká právo?
2. O jakých typech konformit se mluví v textu?
3. Charakterizujte individuální a sociální kořeny práva.
4. Vysvětlete, jakým způsobem determinuje sociální prostředí právo a zda se jedná o vzájemnou interakci.